

²³ Bzowski F. *Różaniec Panny Maryji*. – Kraków, 1606. – S.1-30
²⁴ Barącz S. *Dzieje*. – S.336-337
²⁵ У 1784 р. була вже дуже старою (Національний музей у Львові. – Рл 27. – С.378).
²⁶ Barącz S. *Dzieje*. – S.319-320. Домініканські автори стверджують, що Стопки було викуто зі скали і перенесено до костюлу, а українці, нібито, собі зробили інші.
²⁷ Рожко М. *Тустань. Давньоруська наскельна фортеця*. – Київ, 1996. – С.192-193
²⁸ Там само. – С.192. Ями для поховань викуті в камені, зорієнтовані по лінії захід-схід і є дещо ширші в західній частині.
²⁹ Виявлені весною 1997 р. археологічним розвідковим загоном під керівництвом М. Рожка. Див.: Рожко М. Про деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч.1. – С.44-49
³⁰ Євангеліє від Матея. 17, 18
³¹ Теодорович Н. *Город Владимир*. – Почаев, 1893. – С.158
³² Документально відомий з 1506 р.: Лонгинов А. В. *Памятники русской старины в г. Люблине // Памятники русской старины в западных губерниях*. – Вып.8. – Холмская Русь. – С.-Петербург, 1885. – С.238-249
³³ *Анфологон*. – Київ, 1619. – С.112; *Памятники полеми-ческой литературы в Западной Руси*. – С.-Петербург, 1878. – Кн.1. – Стлб.1025; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*. – *Varsoviae*, 1919. – Pars 5. – Vol.1. – P.159; *Dodatek do Gazety Lwowskiej*. – 1853. – N 53. – S.216; *Центральний державний історичний архів України у Львові*. – Ф.19. – Оп.ХІХ. – Спр.128. – Арк.135 зв., 13 зв.; Ф.20. – Оп.ХІХ. – Спр.25. – Арк.9 зв; Ф.186. – Оп.5. – Спр.192. – Лист ХІ; *Гумецкий И. Великий сын Галича*. – С.-Петербург, 1909. – С.13-20; *Музи-*

ка Г. Пам'ять про св. Митрополита Петра Ратенського в його рідних сторонах // Православний вісник. – Львів, 1948. – №4. – С.124-125
³⁴ *Великие Миней Четьи. Декабрь Дни 18-23*. – Москва, 1907. – Стлб.1623-1625
³⁵ *Мицько І. Святоуспенська лавра в Уневі*. – Львів, 1998. – С.54
³⁶ *Szekely G. Węgierskie symbole państwowe w dobie średniowiecza, ich związki z Bizancjum oraz wartości ideowe // Kwartalnik Historyczny*. – 1989. – R.95. – S.28
³⁵ *Написи на деревориті Крехівського монастиря роботи ерм. Діонісія (Сінкевича, 1699 р.)*. В самій скелі є давні печери.
³⁸ *Петковић С. Хиландар*. – Београд, 1989. – С.12, 13, 22-24, 76. Поблизу вежі також у середині XIII ст. постав Святотроїцький наземний храм
³⁹ *Краткая история болгарской архитектуры*. – София, 1969. – С.127.
⁴⁰ *Kutyłowska I. Wczesnośredniowieczna warownia kultowa w Stolpiu: Związki z bizantyjskim i romanskim kręgiem kulturowym // Chrzescianski wschód a kultura Polska*. – Lublin, 1989. – S.368
⁴¹ *Літопис руський. За Іпатським літописом переклав Л.Махновець*. – Київ, 1989. – С.370, 375
⁴² На користь цього припущення говорить запис під 1236р. «Кондрат, князь лядський, став там, де нині город Холм стоїть» (Там само. – С.392)
⁴³ *Kutyłowska I. Wczesnośredniowieczna*. – S.367.
⁴⁴ *Національний музей у Львові*. – Рл 27. – С.378. Другий вівтар, на честь Стрітєння, якимсь чином міг бути пов'язаний із відпустом на празник Стрітєння у підкамінському костелі.

СИНОДИКИ МОНАСТИРІВ ЯК УНІКАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО УКРАЇНСЬКОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ: КНЯЗІ ОСТРОЗЬКІ

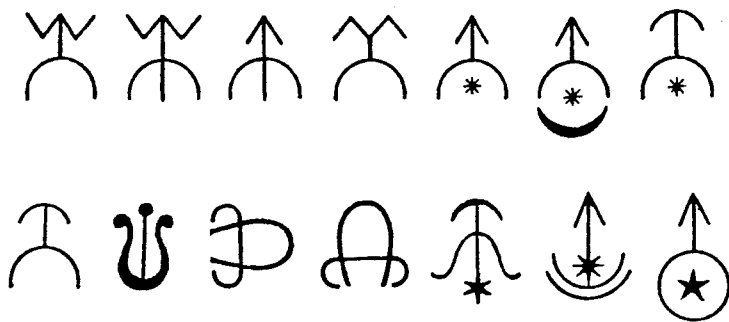
Насамперед декілька слів про побутування на наших землях пом'яників (суботників, синодиків, диптихів). Поминальні записи імен померлих клириків, ченців, світських благодітелів та жертводавців для зачитування у храмі у відповідні дні тижня та року велись, вочевидь, вже від часів прийняття Україною християнства¹. Спершу були вони у вигляді т. з. грамоток (невеличких пергаментних сувоїв)² та записів у церковних книгах (як родини сромонаха Марка, на переписаних ним у 1307 р. *Пандектах Антіоха*³). Згодом такі записи почали вноситись у спеціальні книги-пом'яники⁴. Синодики велись при всіх катедральних храмах, соборах, монастирях; згодом і при більшості парохіальних церков. Поминальні вписи часто водночас робились в декількох храмах; супроводжувались жертвами. Так київський воєвода князь Дмитро Путятич перед 1506 р. заповів по десять коп грошів «на вічний упис» в митрополичий, смаленський, полацький, володимирський, луцький, турівський, перемиський, холмський синодики⁵. На жаль, більшість диптихів втрачено; збереглись лише одиниці, переважно, XVIII ст.

До найдавніших і винятково цінних відносяться диптихи роду Острозьких.

Щодо походження Острозьких, то з цього приводу існує декілька гіпотез. Одні вчені виводять їх від українських князів, інші – від литовських, Гедиміновичів⁶. Найвірогідніше ж їх протопластою був Мстислав, син короля Данила Галицького⁷, власник низки градів, і серед них – Луцька та Дубна⁸. За заповітом волинського князя Володимирка Васильковича (†1288), Мстислав перебрав панування над Волинню⁹. З невідомих тепер причин сеньорат над цим князівством перейшов не до його сина Данила, а до Юрія Львовича, а відтак – до Андрія та Лева, Болеслава – Юрія Тройденевича. Родинні ж маєтності залишились за Мстиславовичами. Саме дослідження долі володінь, разом із ще не використаними даними монастирських пом'яників, дає можливість встановити пряму породненість Острозьких зі св. Володимиром.

Про князів Острозьких документальних згадок із XIV ст. збереглося небагато. Під 1358 р. довідуємося про князя Юрія, «незалежного володаря та дідича

(тобто спадкового власника – І.М.) Холма»¹⁰. У договорі про польсько-литовський кордон поблизу Володимира (1366 р.) поряд із Володимирським та Луцьким князем Любартом фігурує князь «Данилій»¹¹. Невдовзі той же Любарт передав у вічне володіння князеві Данилу Остріг, правдоподібно, в обмін за зречення від претензій на волинський стіл та від Луцька, діничної маєтності¹². У 1376 р. «кназь Юрі Холмський снь Даниліа Холмского» записав Холмській катедрі три села за упокой душі сина Семена¹³. Грамотою, виданою 4 листопада 1386 р. Ягайлом та Вітовтом, підтверджувались права володіння Федором Даниловичем діничними та набутими маєтностями¹⁴. В ній згадана Іванська волость, до складу якої входило Дубно. А як свідчить Галицько-Волинський літопис, саме Дубно і прилеглі села сто років перед тим входили до володінь Мстислава Даниловича¹⁵.

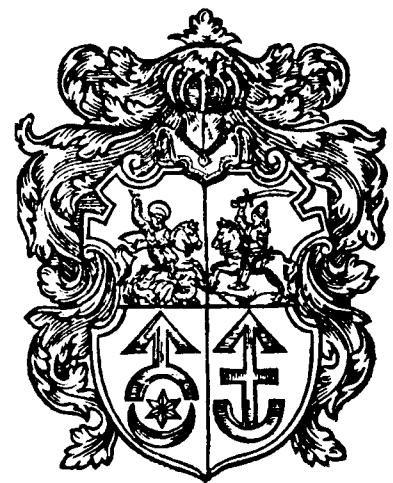

*Герби Острозьких на печатках,
від князя Данила до Януша Заславського (†1629 р.)*

Згадані тут Корецька, Хлапотинська та Іванська волості служили дослідникам за доказ підробки документу. Насправді ж вони свідчать про зворотне. Як вдалось встановити, сестрою Данила Острозького була Анна, дружина князя Наримунта-Гліба, протопласти князів Корецьких¹⁶. Відомий документ 1443/1444 рр., в якому прямо говориться про Корець як батьківщину Василя Федоровича Острозького¹⁷. А у 1432 р. князь Свидригайло підтвердив володіння Хлапотина Іванові Олександровичу Четвертинському, онукові того ж Данила¹⁸. У всіх поминаннях роду зустрічаємо сина Данила – Александра (Алексія). Його герб, видозмінений Тризуб (див. №№ 9-11), є варіантом гербу Данила Острозького¹⁹. Четвертиня і Хлапотин розташовані в Турово-Пінському князівстві, яким володів Наримунт, одружений з Анною «Острозькою». Основним аргументом на користь оригінальності грамоти є згадка про Іванську волость, до складу якої входило Дубно²⁰. Останнє лише в 1498 р. отримало статус міста і стало новим центром повіту. Тому, якби в XVI ст. хтось і підробляв грамоту, то мусив би вказати другий повіто-

вий центр. Таким чином, можемо констатувати, що у 1386 р. Дубно належало цьому князівському роду. Відсутність інших згадок про цей град пояснюється тим, що це був їх відвічний діничний родовий ключ, права на який були беззаперечні. Володіння ж Острогом, подарованим Данилові Любартом, вимагало підтвердження кожним новим володарем.

Кровну спорідненість між Мстиславом та Острозькими підтверджує і ономастика. Волинські Мономаховичі традиційно називати онуків іменами дідів²¹. Отож, Мстислав Володимирович – його внук Мстислав-Федір – правнук останнього Мстислав Данилович; Роман Мстиславович – онук Роман Данилович; Лев Данилович – Лев Юрійович; Юрій Львович – Юрій Болеслав Троїденович; Данило Романович – Данило Мстиславович. Онук останнього, правдоподібно, був Данило (Острозький) (†1366≥≤1376). Народився

Герб К.-В. Острозького

він на початку XIV ст.²² А це дозволяє бачити в ньому сина Данила Мстиславовича, згаданого у 1280 р.²³ Посереднім підтвердженням такої гіпотези служить маргіналія у т. з. Хлебніковському списку Галицько-Волинського літопису. При згадці про вокняжіння на Волині у 6797р. (1289р.) Мстислава Даниловича анонімний переписувач зробив свою помітку, на жаль, зараз дефектну²⁴: «... року того 528 / ... року 3PSI²⁵ / ... ПІ лѣт». Оскільки остання цифра може читатись і як ПІ (80), пропоную два тлумачення цієї приписки. «Від року (1)528 до року 1608 – 80 літ», тобто від року народження (до речі, неточного) князя К.-В. Острозького до року його смерті минуло 80 років. Або ж «від року 1608 до ... 13 літ», тобто роки панування, після смерті в 1608 р. К.-В. Острозького, єдиного його спадкоємця «по мечу» – Януша Острозького (†12 вересня 1620 р.). Так чи інакше, але запис натякав на родинну пов'язаність Острозьких саме з Мстиславом Даниловичем. Не випадковим є і великий пошанівок волинських Мономаховичів до св. Пантелеймона. А саме він є патроном Ізяслава-Пантелеймона Мстиславовича.

Цей князь, як припускають, збудував перший на терені Київської держави храм на честь цього святого, у Новгороді 1134р.²⁶ Другий храм зведено у Галичі, правдоподібно, внуком Ізяслава, Романом Мстиславовичем у 1188 р. чи десь протягом 1199-1205 рр.²⁷ З відомих поминань родів українських та беларуських князів лише у Острозьких згадується якийсь князь Пантелеймон. А між Дубном та Іванем здавна відомий острів з церквою св. Пантелеймона (та Климентія Охридського)²⁸. Третій і останній знаний давній храм в Україні на честь цього святого зафіксовано в іншій маєтності Мстислава Даниловича – Луцьку²⁹.

Для досліджуваної теми надзвичайну вагу мають унікальні за своєю цінністю дані з монастирських синодиків XV-XVI ст. Поминання князів Острозьких виявлені в синодиках: Холмської катедрі (розпочатий наприкінці XIVст.; не зберігся), Києво-Печерської лаври (вписи родів Василя Федоровича та Костянтина Івановича³⁰; розпочатий в 1483 р.³¹, опублікований), Дерманського монастиря (два варіанти XVII ст.; вписи Костянтина Івановича; опубліковані³²; збереглась лише пізніша, гірша редакція³³), Дубнівської замкової церкви Воскресення і Миколая (впис Костянтина Івановича; копія XVIII ст.; опублікований³⁴), Слуцького Святотроїцького монастиря (впис Костянтина Івановича; не опублікований; не віднайдений)³⁵. Поминання роду містили синодики більшості київських монастирів³⁶.

Свого часу Митрополит Лев Кішка виписав з Холмського диптиху de domo principorum religiosi, тобто тих осіб з князівських родів, хто став монахами, благоволив монастирям чи вів благочестивий спосіб життя. Список розпочинає «З роду Острозьких благочестива Анна та її син Патрікій. [З дому] Ольгемунтовичів Азарій, схимник Євфимій [Ольгемунт-Михайл, в схимі Євфимій – І.М.], Василь ...»³⁷. Серед князів XIV ст. лише син Наримунта-Гліба-Давида мав ім'я Патрікій³⁸. Таким чином, княгиня Анна Острозька була другою дружиною Наримунта. Князів «Юра (Холмського? – І.М.) Анны, Патрикел» зустрічаємо у поминанні якогось князя Костянтина в синодику невідомого монастиря³⁹. Княгиня Анна двічі згадана і у Лаврському синодику. Спершу в коротенькому поминанні князів Корецьких (після князя Гліба)⁴⁰ та серед роду князя Василя Острозького, перед його бабою Василією. Останнє свідчить, що Анна була сестрою діда Данила⁴¹.

Зі збережених поминань роду найстарішим є поминання князя Василя Федоровича (†1446 ≥ ≤1450) з диптиху Києво-Печерської лаври⁴². Воно однак має помилки⁴³.

Рω^Д кна³ василіа (†1446 ≥ ≤1450) ωстро³кω^Г
 кна³ данила
 кна³ ѿω^Дора (Даниловича)
 кна³ але³зан^Дра (Даниловича, Четвертинського)
 кна³ іω
 кна³ але³ѣѣ

кна³ андрѣа (Даниловича)
 кна³ іω
 кна³ сѿмѿона (Андрійовича)
 кна³ іω
 кна³ але³зан^Дра
 кна³ іω
 кна^Г анноу (сестру Данила),
 кн^Г василісу (дружину Данила)
 въ иноческомъ чину кна^Г агафію
 кна^Г ѿω^Дору
 іω (родича дружину Федора⁴⁴)
 сѿмѿона (родича дружину Федора)
 анноу (родичку дружину Федора)
 іω (родича дружину Федора)
 гервасіа (родича дружину Федора)
 азарію (родича дружину Федора)

В цьому ж синодику міститься і поминання Костянтина Івановича Острозького, також не позбавлене неточностей. Замість «Александра в іноціх Алексея» занотовано «Алексея в іноцех Александра». Написано «князя Феодора, князя Семиона в іноцех Феодосія», хоч має бути – «князя Феодора в іноцех Феодосія, князя Семиона». Відсутня тут і Варвара, дружина князя Юрія Турівського, записана в інших диптихах⁴⁵

Помини^К кн³А^А костантина иванови^Ч ωстро³ско^Г вое-
 воды тро^Цкого

преωсѣнна^Г ар'хиеп^Спа митрополита іωсифа
 преωсѣнна^Г ар'хиеп^Спа митрополита іωнж
 сѣннаго еп^Скпа васіана
 сѣнно инока іωнж
 сѣнно инока ар'химан^Дрита исаиа
 сѣнно ино^К ар'химан^Дрита іωнж
 сѣнно инока ар'химан^Дрита мисаила
 великоюу королевою ѿленж

кнѣа геωргіа
 кнѣа дмитріа
 кнѣа тимоѿѣа
 кнѣа даниліа
 кнѣа іωа^Н
 кнѣа ѿω^Дора
 кнѣа семіѿона въ иноцѣ^Х ѿω^Досіа
 кнѣа алексіа въ иноцѣ^Х александра
 кнѣа андрѣа
 кнѣа василіа
 кнѣа даниліа
 кнѣа іωа^Н
 кнѣа геωргіа
 кнѣа іωа^Н
 кнѣа семіѿона
 кнѣа іωа^Н
 кнѣа ѿω^Дора
 кнѣа семіѿона
 кнѣа ѿω^Дора
 кнѣа ѿлиппа

кнѣзѣ василіа
кнѣзѣ романа
андрѣя
семіона
іѡа^н
кнѣзѣ семіона
кнѣзѣ геѡргіа
кнѣзѣ семіона
кнѣзѣ михаила
кнѣзѣ семіона
кнѣзѣ михаила
кнѣзѣ ѡа^н
кнѣзѣ геѡргіа
кнѣзѣ василіа
кнѣзѣ Ѡѡ^{до}ра
кнѣзѣ Ѡѡ^{до}ра
кнѣзѣ геѡргіа
кнѣзѣ л'ва
кнѣзѣ іѡа^н
кнѣзѣ сергіа
кнѣзѣ іѡсифа
кнѣзѣ родіѡна
кнѣзѣ л'ва
кнѣзѣ александра
кнѣзѣ дмитріа
петра
іереміа
даниліа
сѣдннионока никифора
фрѡла
николж
іѡан
илію
филиппа
ансиѡора
внифантѣа
анисима
Ѡѡ^{до}ра
петра
никифора
лоукіана
инокж кнѣгню елисаѡѡж
кнѣгню василисж
кнѣгню ѡгафію въ иноце^х агрепинж
кнѣгню Ѡѡ^{до}рж
кнѣгню татіанж
ски^мницж марфу
кнѣгню аннж
кнѣгню настасію
кнѣж Ѡѡдорж
кнѣж мрію
кнѣгню оуліанію
кнѣгню настасію
кнѣгню оуліанію
кнѣгню маврж
кнѣгню настасію
кнѣж мрію

кнѣж софью
кнѣж ѡфросинію
мрію
тарасіа
никитж
Ѡѡ^{до}ра
григоріа
мрію
коне^н василіа (на полях дописано) девочка⁴⁶

Пrawdоподібно, у Лаврському синодику згаданий і сам Мстислав Данилович. В поминання «роду Івана Семеновича Кобринського» (†>1491), розташоване після «роду Василія Острозкого» і перед «родом князей Корецких», помилково записана низка імен⁴⁷:

кнѣ³ Глѣба, кнѣ³ Данила, кнѣ³ Данила, кнѣ³ Андрѣа, кнѣ³ Сѡмеѡна, Кон^драта.

З усіх відомих князівських родів ця група імен найбільше пасує до Острозьких. І в реконструйованому вигляді творить наступну філіацію: Глѣб-Мстислав Данилович⁴⁸, Данило Мстиславович (відомий з літопису), Данило (Данилович) Острозький, Андрій Данилович (відомий з поминань Острозьких) та Семен Андрійович, відомий за патронімом сина, Юрія Семеновича, князя Пінського⁴⁹.

До речі, можливо, саме шлюб Наримунта з онукою Мстислава-Глѣба вплинув на прийняття цим литовським князем християнського імені Глѣб (Давид).

Найповнішу інформацію містять поминання князя Костянтина Івановича Острозького у суботнику Дубнівської замкової церкви та у двох диптихах Дерманської обителі. Другий з монастирських (сер. XVII ст.), правда, має помилки і невдалі спроби ідентифікувати діячів XVII ст. серед осіб XV ст. У всіх трьох синодиках після поминання К. І. Острозького окремо занесені поминання родів князя Юрія Семеновича Слуцького (батька другої дружини Острозького, Олександри, од. 1523 р., † після 1537 р.); Семена Юрійовича Гольшанського (батька першої дружини Острозького, Тетяни-Ганни †1521/1522 рр.); роду Збаразьких (з яких походила Настасія Семенівна, мати Тетяни-Ганни).

«Поменикъ князя Константина Ивановича Острожскаго Пана Виленскаго, Воеводы Троцкаго, Гетмана навѣшшаго Великаго Князства Литовскаго, Старосты Луцкаго, Бряславскаго и Виницкаго, Маршалка земли Волынск. Маеть поминанъ быти по пятницамъ на панахидахъ и по суботамъ на проскомидіяхъ по всей седмицы⁵⁰

Помяни Господи души усопшихъ раб твоихъ:

Митрополитовъ:

Іосифа

Іоны

Епископовъ:

Кирилла

Василія

Арсенія

Вассіана	Андрея
Іоны	Симеона
Пафнутія	Феодора
Архимандритовъ:	Димитрія
Іоны схимонаха	Елевферія
Исаіи	Глѣба (<i>Наримунта, †1348⁵³</i>)
Іоны	Патрикія (<i>Наримунтовича</i>)
Мисаила	Іоанна (<i>Патрикійовича</i>)
Священноиноковъ:	Іосифа (<i>Корецького</i>)
Іоны	Феодора во иноцѣхъ Михаила (<i>Корецького</i>)
Іоны	Василія (<i>Корецького</i>)
Великой королевы Елены	Андрея
Князей:	Давида
Константина (<i>Івановича</i>) ⁵¹	Іоанна
Даніила	Порфирія
Федора в иноцѣ Феодосія (<i>Даниловича</i>)	Прокопія
Александра во иноцѣхъ Алексѣя (<i>Даниловича</i>)	Феодора
Андрея (<i>Даниловича</i>)	Алексѣя
Василія (<i>Федоровича</i>) ⁵²	Василія
Даніила (<i>Федоровича</i>)	Іоанна
Іоанна	Александра
Георгія (<i>Заславського †бл.1500</i>)	Іоанна
Іоанна (<i>Юрійовича Заславського, †1514≥≤1516 pp.</i>)	Василія
Симеона	Іоанна
Іоанна	Михаила
Іоанна	Іоанна
Федора-Фоки	Зиновія
Георгія (<i>Семеновича</i>) князя	Михаила
Княгини Варвары и чадъ ихъ князей	Іоанна
Іоанна	Андрея
Сергія	Филиппа
Іосифа	Іоанна
Родіона	Іакова
Александра	Романа
Льва	Іоанна
Димитрія	Георгія
Георгія	Алексія
Тимофея	Михаила
Михея	Андрея
Іоанна	Родіона
Симеона	Феодора
Филиппа	Димитрія
Василія	Митрофана
Романа	Пантелеймона
Димитрія	Михаила
Симеона	Симеона
Георгія	Георгія
Симеона	Александра
Михаила	Іоанна
Іоанна	Симеона
Георгія	Михаила
Василія	Алексія
Феодора	Георгія
Георгія	Василія
Льва	Феодора
Игнатія	Глѣба
	Феодора

Симеона
Василія
Елевферія
Симеона
Льва
Георгія

Княгинь:
Василиссы
Елисаветы
Агафії во иноцѣхъ Аграфены
Феодоры
Марѣи схимницы
Татьяны
Анны
Феодоры
Ксеніи
Василиссы
Уліаны
Анестасіи
Уліаны
Марфы
Евдокіи
Даріи
Уліаны
Феодоры
Феодосіи
Евдокіи
Маріи
Пана Василя
Пана Данила

Княгинь :
Елисаветы инокини
Анастасіи
Анастасіи
Маріи
Софіи
Евфросиніи
Маріи
Анны
Феодосіи
Елены
Анны
Маріи
Феодосіи
Маріи
Афанасіи
Анастасіи
Анны
Василиссы
Евдокіи
Анастасіи
Ольги
Феодоры
Феодосіи инокини
Маріи

Феодоры
Аграфены
Устиньи
Евдокіи
Анастасіи
Аграфены
Параскевы
Уліаны
Анастасіи
Маріи
Мавры
Маріи
Марійя

У поминаннях як Василя Острозького (†1446 ≥ 1450), так і Костянтина Івановича (†1530) відсутні Холмський князь Юрій Данилович та його діти, насамперед, Семен; Михайло та Дмитро⁵⁴ Даниловичі, що загинули 1399 р. Цьому можливе єдине пояснення: Василіса не була матір'ю Юрія, Михайла і Дмитра. Тобто Данило мав принаймні дві дружини; невідому за іменем, матір перших трьох та Василісу – матір Федора, бабу Василя і прапрабабу Костянтина (відзначена в поминанні)

Існує два варіанти початку поминання князя Костянтина Івановича Острозького. Перший розпочинається князем Данилом (I редакція Дерманського диптиху та Дубнівський упис). Другий зафіксований в Києво-Печерському суботнику та II редакції Дерманського синодика. В ньому з середини упису на початок переставлено князя Георгія (в II Дерманській редакції ще й Варвару разом з іменами осіб не князівського походження) та його синів Димитрія та Тимофія, яких вбили татари⁵⁵. Чомусь, однак, не були перенесені імена інших, тоді ж загиблих синів. Також записано князя Алексія в іноцех Александра, хоча насправді Александр (Четвертинський) став іноком в Києво-Печерській лаврі під іменем Алексія.

В Дубнівському диптиху, в середині упису, згідно з родовою ерархією, занотовано «Князя Георгія Княгиню Варвару и чадь ихъ блговении княж. Туровскіи и Княгиню» і т. д. Там само розташовані поминання у II редакції Дерманського синодика «Георгія князя Княгини Варвары і чадь іхъ князей...» (з допискою «Княгиня Суrowsкая (?)»). Вочевидь, йдеться про князя Юрія Семеновича, який правив в Турові і Пінську в 1452-1471 рр. та його дружину⁵⁶. Не може не впасти в очі особлива увага до княгині Варвари (розміщення серед чоловічих імен чи на початку упису, наголошення на її благовірності). У Пінську був жіночий Варваринський монастир⁵⁷, у XVII ст. зберігались мощі якоїсь Варвари⁵⁸ (*дружини князя Георгія? – І.М.*). Винесення Турівських князів у деяких уписах Острозьких на початок, правдоподібно, пов'язане з короткотривалим володінням князем М. Глинським Турівським повітом⁵⁹.

Поминальні записи дозволяють вбачати в Олександрі Четвертинському сина Данила Острозького⁶⁰. Оскільки Олександр Четвертинський стоїть у поминанні

після Федора і перед Андрієм, то всі вони походили від «турівчанки». Тому то внук Андрія Даниловича – Юрій Семенович – і правив Пінщиною у II пол. XV ст.

В поминанні К. Острозького, після згадки про найближчих родичів, вміщена велика група імен. Вони переписані з якогось іншого суботника і є фактично найдавнішим українським синодиком. Сягає він XIII ст. Тут можна виокремити, наприклад, коло рідкісних за іменами осіб, згаданих ще у поминанні роду князя Лева Даниловича (зроблене невдовзі після смерті князя в 1301/1302 рр.⁶¹):

Родь князя рускаго Льва

Данила	Лва	Георгія	Димитрія
Арсенія,	Василія,	Євстафія,	Елену
Микиту,	Артемія,	Онофрія,	Давида,
Іакова,	Іоана,	Елиутерія,	Романа,
Патапія,	Лва,	Макарія,	Глѣба,
Софію,	Авксентія,	Прокопія,	Іоанна,
Феодора,	Терентія,	Ігнатія,	Агафію,
Феодосію,	Симеона,	Афанасія,	Меланію,
Кирилла,	Пасевію,	Силвестра,	Петра,
Мойсея,	Антонія Еп.,	Алексея Еп.,	Юлианну,
Климентя ⁶²			

Відповідно, у поминанні К. І. Острозького бачимо «Давида Прокопія ... Іоана, Іакова, Романа ... Гліба... Елефтерія, ... Льва, Георгія». В цій же групі зафіксовані князі Гліб та Патрикій (Наримунт та його син); князь Пантелеймон (тобто хтось з Мстиславовичів); Лев – Георгій (можливо Лев Данилович та його син Юрій). Привертає увагу ім'я Прокопій, досить рідкісне серед наших князівських фамілій. Таким, можливо, було християнське ім'я Гедиміна (або ж батька його дружини Левоніди)⁶³. До XV ст. зустрічаємо його і в поминанні роду Лева та ще одному синодику.

В диптиху Святовасилівського Городищенського монастиря початку XVII ст. до поминання шляхтичів Бибельських вставлений запис 30-х рр. XIV ст.⁶⁴: «Грамота Кнѣа ...Прокопіина Кудоніева Снѣ. Въспомани ГѣКнѣа Кудина. Глѣба. Маріи. Татіаны, Фрола. Єлены. Ирины. Євфиміи. Аврама. Іакова. Анны. Настасіи. Маріи. Василисы. Єлены. Стефана. Євстафіа. Агафії. Євгеніи. Анны. Матѣа. Лва (Даниловича, †бл.1301 р.), Юрїа (Львовича, †24 – IV – 1308), Андрѣа (Юрїювича, †1323р., перед травнем) Сщено Мїтрополита Петра (Ратенського, †1326)...».

Це поминання може стосуватись двох різних родів. Перший варіант – запис 30-х рр. якогось князя Прокопія, одруженого з донькою Андрія Юрїювича. За останнє говорить розміщення Льва Даниловича, Юрїя Львовича та Андрія Юрїювича після перерахування всіх найближчих родичів Прокопія чоловічої та жіночої статі. Що князь записав їх не як своїх світських володарів видно з наступного: тут не згадується співправитель князя Андрія (володаря Волині) – Лев Юрїювич (володар, зокрема, Перемищини⁶⁵), який помер одночасно з братом.

Другий варіант – маємо справу з частиною дещо ушкодженого переписувачем початку XVII ст. поминанням Несвізького князя Івана Федоровича, одруженого з Ярожною Бибельською (30-і рр. XVIст.)⁶⁶. В цьому є певний сенс, оскільки Несвіж в давнину розташовувався в Турівській землі, сюзереном якої від 30-х рр. XVI ст. і до смерті у 1348 р. був Наримунт-Гліб, син Гедиміна. У такому випадку поминання стосується Прокопія-Гедиміна (†1341, ім'я Кгедимін було відчитане як Кудин) та деяких його дітей. Це: Гліб (Наримунт, †1348), Марія (†1349)..., Євфимія (†1342), Анна (†1339), Анастасія (†1345). З відомих дочок Гедиміна тут не згадана лише Данміла-Єлизавета⁶⁷. Схожий із записом Городищенського суботника ряд жіночих імен є і у вище наведеному поминанні князя К. І. Острозького (у другій підрубриці “Княгини”): Марія, Афанасія, Анастасія, Анна, Василіса.

Отож, можна зробити наступні висновки. Записи у досліджених пом'яниках містять низку надзвичайно цінних фактів. Вони мають велике значення не тільки для генеалогії, але і для відтворення політичних подій кінця XIII-XIV ст., через втрату джерел слабо вивчених⁶⁸. Зокрема, вони засвідчують як відбувалася інкорпорація українських земель до складу Литовського князівства – не шляхом військових дій, а через шлюби Гедиміновичів з представницями місцевих династій. Разом з нововиявленими документальними матеріалами диптихи засвідчують походження князів Острозьких від Романовичів, від сина короля Данила, Мстислава-Гліба⁶⁹.

¹ Див.: Конев С.В. Синодикология. Часть 1: Классификация источников // Историческая генеалогия. – Екатеринбург, 1993. – Вып.1. – С.7-15

² Проіснували в деяких церквах до XIX ст. Їх замінили уписи в окремих, «родинних» блокнотах.

³ Національний музей у Львові. – Відділ рукописів та стародруків. – Ркк 48. – Нижній форзац.

⁴ Про види синодиків див.: Калужняцкий О. Обзор славяно-русских памятников языка и письма, находящихся в библиотеках и архивах Львова // III-й Археологический съезд в России. Труды. – Киев, 1878. – Т.2. – С.271

⁵ Акты Западной России. – С.-Петербург, 1846. – Т.1. – С.370. Окремо перераховані гроші на відомі катедральні та монастирські храми України та Беларусі.

⁶ Див.: Войтович Л. Родина князів Острозьких // ЗНТШ. – Львів, 1996. – Т.231. – С.355-363

⁷ Таку гіпотезу, правда, без серйозного обґрунтування, висунув М. Андрусак (Останні Романовичі: Нащадки Мстислава і Романа Даниловичів // Науковий збірник Українського вільного у-ту. – Мюнхен, 1948. – Т.5. – С.1-12)

⁸ Літопис руський. За Іпатським списком переказав Леонід Махновець. – Київ, 1989. – С.439

⁹ Там само

¹⁰ Paszkiewicz H. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. – Warszawa, 1925. – С.228; Zbiór dokumentów małopolskich. – Т.4. – С.113. Такий титул засвідчує його пряму пов'язаність з галицько-волинською династією. Більшість дослідників плутає Юрїя Даниловича з його двоюрідним братом, Юрїєм Наримунтовичем, князем Белзьким

¹¹ Archiwum ks. Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie-Lwów, 1887. – Т.1. – С.1

¹² Можливо з тих же міркувань згодом Федір Данилович призначається Луцьким намісником, тобто найвищим після князя достойником на Волині

¹³ Грамоти XIV ст. – Київ, 1974. – С.54. Князь Семен відомий ще з запису на Городищенському Апостолі (Коструба Т. Белз і Белзька земля від найдавніших часів до 1772р. – Нью-Йорк, Торонто, 1989. – С.154-155). Що був останньою дитиною князя Юрія, видно з тексту грамоти. Князь Семен, правдоподібно, загинув під час походу «литовських» князів на Мазовше в 1376 р.

¹⁴ Archiwum. – С.6

¹⁵ Літопис руський. – С.439

¹⁶ Войтович Л. Родина. – С.358-359

¹⁷ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od konca XIV w. – Warszawa, 1895. – С.345

¹⁸ Radziminski Luba Z. Kniaziowie na Ostrogu i Zaslaviu Ostrogscy i Zaslawscy herbu własnego // s. a. l. – С.29-30

¹⁹ Puzyna J. Daniło ks. Turowski, Ostrogski i Chołmski i jego potomstwo // Miesięcznik Heraldyczny. – Warszawa, 1931. – Rocznik 10. – С.254, 271, 272, 273

²⁰ Archiwum. – С.44

²¹ Це добре видно при аналізі їх генеалогічного дерева, реконструйованого на підставі літописів; навіть враховуючи ту обставину, що більшість дітей не доживали до зрілого віку та й не на всіх звернули увагу хроністи.

²² Вже у 1359 р. відступив Холмське князівство синові Юрієві, що мало би свідчити про його поважний вік.

²³ Літопис руський. – С.432

²⁴ Староруські Київські і Галицько-Волинський літопис: Острозький список (Хлебніковський) і Список Четвертинського (Погодінський). – Гарвард, 1990. – С. 386

²⁵ Е. Прицак пов'язав, хоч і не підкреслюючи цього факту, дану дату зі смертю К.-В. Острозького (Там само. – С. LVIII-LIX)

²⁶ Раппопорт М. А. Русская архитектура X-XII ст.: Каталог памятников. – Ленинград, 1982. – С.72

²⁷ Наявність варіантів пов'язана із тим, як відчитується графіті – дата. Одні дослідники вбачають тут 1194 р. (Рождественская Т. В. Надписи – графити XII-XIII вв. в памятниках зодчества Волини і Галича // Проблемы изучения древнерусского зодчества. – С.-Петербург, 1996. – С.91), інші – 1212 р. (Вуйцик В. Графіті XII-XV ст. церкви св. Пантелеймона в Галичі // ЗНТШ. – Т.231. – С.192). Після смерті Романа нестабільна ситуація у князівстві не сприяла будівничій діяльності. Правдоподібно, цар Роман і був похований у своїй галицькій церкві. Про поховання Романа Мстиславовича у Галичі стверджує Суздальський літопис (ПСРЛ. – Ленинград, 1926. – Т.1. – Вып. 2. – Стлб. 425). Вказівка на точне місце поховання – “и положиша и въ цркви Стыа Бца” – вочевидь, помилкова і, можливо, навіяна попередньою літописною згадкою про смерть Марії, дружини князя Всеволода Юрійовича (“и положиша ю в церкви святые богородице” – Там само. – Стлб. 424, 425). Ян Длугош говорить про поховання князя у Володимирі, правдоподібно, аби якось затушувати факт захоплення Галицьким архиєпископом саме Романового Пантелеймонівського храму (Dlugosz J. Historia Polonicae. – Cracoviae, 1873. – Т.2. – Р.175; 1876. – Т.3. – Р.360). Див. також: Коструба Т. Де поховано кн. Романа Мстиславовича // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1938. – Ч.1. – С.11-12

²⁸ Центральний державний історичний архів України у

Львові. – Ф.199. – Оп.1. – Спр.132. – Арк.185 зв., 186, 202. – Згадка 1598 р. Тепер село Панталея. Празники цих святих припадають на один день, 27 липня (9 серпня)

²⁹ Шеломенцев-Терський С. В. Луческ Х – XV ст. Автор. дис. канд. істор. наук. – Київ, 1999. – С.7

³⁰ Про Костянтина Івановича Острозького див.: Уляновський В. Відоме і невідоме з біографії та діяльності князя К. І. Острозького // Острозька давнина. – Львів, 1995. – Т.1. – С.24-31

³¹ Там само. – С.28, 31=Республіканська історична бібліотека України. – Відділ стародруків. – Ч.136172

³² Вперше опублікований: Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1859. – Т.4. – С.107-109

³³ Острозький краєзнавчий музей. – №VI. – С. 565

³⁴ Памятники. – С.109-117

³⁵ Николай, арх. Историко-статистическое описание Минской епархии. – С.-Петербург, 1864. – С.111. Тут же були поминання князів Юрія Семеновича Слуцького, Федора Ярославича Пінського, Георгія Івановича Дубровицького, Костянтина Крошинського

³⁶ Востоков А. Описание русских и славянских рукописей Румянцевского музея. – С.-Петербург, 1847. – С.575, 576, 577, 578

³⁷ De domo Ostrosciorum: Anna religiosa et filius ejus Patritius [De domo] Olgimontorum Ozarius Skimnik Euphemius Basilius... (Виписка А.Петрушевича – Львівська наукова б-ка ім. В.Стефаніка НАНУ. – В.р. – АСП – 683. – Оп.4. – С. 279 = Петрушевич А. Сводная Галицко-русская летопись с 1600 по 1700 г. – Львов, 1874. – С.529)

³⁸ В Любецькому диптиху поминається «князя Патрикія Давидовича Стародубського приняшого ангельский образ и княгиню его Елену, сына их князя Иоан» (Зотов Р.В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. – С.-Петербург, 1892. – С.56)

³⁹ Мицько І. Монастирські пом'яники про походження ктитора Унівського монастиря князя Федора Любартовича // Лавра. – Львів, 1998. – №2. – С.52

⁴⁰ Голубев С. Т. Древний помяник Киево-Печерской Лавры (конца XV и начала XVI ст.) // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – Киев, 1892. – Кн.6. – С.33. Натомість у великому поминанні Корецьких, розташованому після роду Василя Острозького є князь Гліб (Наримунт); дружина ж його – відсутня (Там само. – С.11)

⁴¹ Там само. – С.11

⁴² Там само. – С.10-11

⁴³ Світське та монаше імена князя Александра, в іноках Алексея, розділене іменем князя Іоана; не вказується і його чернецтво. Не згадане монаше ім'я княгині Агафії-Аграфена.

⁴⁴ Відсутність слів «князь» чи «княгиня» засвідчує шляхетське походження дружини

⁴⁵ Там само. – С.79

⁴⁶ Голубев С. Древний помяник. – С.10-11, 79; Де-Витте Е. И. Комментарии к древним помяникам Киево-Печерской Лавры и Киево-Златоверхого Михайловского монастыря // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – Киев, 1910. – Кн.21 – С.7, 8 (Род блг князя Константина князя Іліи княгиню Анну, княгиню Тетяну, княжну Марію), Вып.1-2. – Киев, 1911. – С.49-58. У поминанні роду князя Федора Андрійовича Сянгушка записані родичі його дружини, Марії Острозької: князі Данило, Федір, Василь, Іоан, Іоан, Костянтин, Ілля та княжна Марія (Археографический сборник

документов... – Вильна, 1870. – Т.9. – С.457)

⁴⁷ Внесено їх після батьків дружини Федори (шляхтича Івашка Рогатинця та княгині Овдотії, доньки Андрія Володимировича) та всіх жіночих поминань. У роді цього князя та його дружини таких князів немає. Їх долучено випадково. Можливо тому, що братом Федори був Гліб Андрійович, або тому, що останній серед згаданих князь Семен, а це поминання Івана Семеновича.

⁴⁸ Ім'я Гліб фігурує в поминанні князя Льва Даниловича поряд із відомими (за християнськими іменами) братом Романом та сестрою Софією (див. цей збірник с. 15)

⁴⁹ Останніх не потрібно плутати з іншими Пінськими князями, Наримунтовичами, також відзначеними в Лаврському пом'янику: «Рѡ^д кнѧ³ Юрѧ Пинскѡ^г. кнѧ^г Євпразію (очевидно, першу дружину Наримунта), кнѧ³ Юрѧ (Белзького, ꙗнѧ³ 1392 р.), кнѧ³ Ію (†1399), кнѧ³ Юрѧ (Носа, ꙗнѧ³ 1410 р.), кнѧ³ Ію, кнѧ^г Агрипину ко^н» (Голубев С. Древний памятник. – С.32)

⁵⁰ Опубліковано на підставі двох редакцій Дерманського, Дубнівського суботників – Древние волыньские православные «помяники» // Девятисотлетие православия на Волыни. – Почаев, 1892. – С.585-589 (Пом'яник К. І. Острозького), 589-594 (Юрія Слуцького), 595 (Семена Гольшанського), 596 (Семена Збаразького), 596-597 (загиблих від татар); Див. також: Памятники. – Киев, 1859. – Т.4. – С.111-113; Историческая записка о Дерманском монастыре // Волыньские епархиальные ведомости. – Почаев, 1879. – №9. – С. 329-330

⁵¹ Згодом, при копіюванні синодиків на початку дописувалось ім'я померлого автора упису

⁵² Про Корецького князя Василя, як сина Олександра (Дмитровича, Ольгердовича! – І.М.) говорить під 1443 р. лише Ш. Окольський (Okolski S. Orbis Poloni. – Cracoviae, 1641 – Т.1. – Р.547). Правдоподібно, тут помилка і насправді йшлося про Василя Острозького. Володіння останнім Корцем засвідчує документально його внук Костянтин Іванович Острозький

⁵³ Ця і наступні п'ять позицій є в поминанні роду Корецьких (Древний помяник. – С.11)

⁵⁴ У 1446 р. згаданий князь Гліб Дмитрович (Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – Київ, 1993. – С. 85, 350), який міг би бути сином Дмитра Даниловича Острозького

⁵⁵ Кнѧ / Георгіа, кнѧ^ню Варвару. Кнѧ / Агафіа, Ірину, Огафію, Іереа / Фалелеа, Огафію, Вавилы, Василіа, / Пелагію, Сидора, Георгіа, Кнѧ / Дмитріа, Кнѧ^на Тимофеа, Кнѧ / Даниліа, Кнѧ^на Феодора, Кнѧ / Алежеа. Вь иноцех Алежандра, Кнѧ / Андреа. / і.т.д.

⁵⁶ В синодику К. І. Острозького після князя Юрія та княгині Варвари перераховано їх дітей, зокрема, Іоанна, Сергія, Іосифа, Родіона, Александра, Льва, Дмитрія, Георгія. В тому ж пом'янику серед загиблих від татар під Острицею та Сокалем (1519 р) вказано князів Іоанна, Сергія, Родіона, Льва, Дмитрія, Григорія (?). Тобто подружжя жило наприкінці XV ст. (Древние волыньские. – С.596-597)

⁵⁷ Николай, арх. Историко-статистическое описание Минской епархии. – С.-Петербург, 1864. – С.142

⁵⁸ Susza J. Thoenix. – Zamosciae, 1684. – S.54

⁵⁹ Перебуваючи в полоні, князь Костянтин Острозький формально прийняв 18 жовтня 1506 р. російське підданство (Запись князя Константина Острожского о его подданстве 1506 года // Древняя российская вивлиофика. – Москва, 1788. – Ч.3. – С.4-7). Однак вже перед тим він втратив державні

уряди та деякі маєтки. Турівську волость перебрав тоді «на вічність» Михайло Глинський (Акты Западной России. – С.-Петербург, 1846. – Т.1. – 369). Після втечі з Расії, посади та маєтки Острозькому були повернені.

⁶⁰ Володіння ним «турівським» Четвертнею, як і всією Турівщиною Василем Федоровичем Острозьким, свідчить про те, що принаймні мати Данила Острозького (сестра Юрія Туровського) була турово-пінською княжною. Донька Данила – Анастасія – мала за чоловіка Івана Глинського. Тому його правнук Михайло Львович у 1506 р. дозволив собі величати-ся дідичем Турова.

⁶¹ У Спаському монастирі поблизу Старого Самбора зберігалась копія XV ст. Євагелія апракос, яке переписав чернець Василько «...князоу Львоу Даниловичю... в лето 6809 месяца марта вь 16 день вь пятокь...» (Щепкина М. Славяно-русские рукописи XIII-XVII вв. Научной библиотеки им. М. Горького Московского Госуниверситета: Описание. – Москва, 1964. – С.86)

⁶² Петрушевич А. О Галицких епископах со времени учреждения Галицкой епархии даже до конца XIII в. // Галицкий исторический сборник. – Львов, 1854. – Вып. 2. – С. 152

⁶³ Мицько І. Монастирські. – С.52. Про автентичність запису говорить наступне. В ньому відзначені такі рідкісні імена як Роман та Софія, які носили брат і сестра князя Лева. На жаль, немає можливості ідентифікувати інших згаданих у ньому дітей Данила Романовича (окрім Гліба-Мстислава). В літописах вони записані під нехристиянськими іменами (Переяслава, Дубравка, Шварно). Не фігурують відомі з інших джерел діти Юрія Львовича (Михайло, Андрій, Лев, Марія) та Дмитра-Любарта. Тобто запис здійснив хтось із сучасників Лева Даниловича десь незадовго після смерті князя. Заголовок же поминання, з підкресленням руськості Лева на протигагу литовськості згаданих у синодику Гедиміновичів, як і імена Георгій (Тройденович) та Дмитрій (Любарт) виконані у першій половині XV ст.

⁶⁴ Крижанівський А. Причинки до історії роду Бибельських, зібрані арцибіскупом львівським Яном Прухніцьким // ЗНТШ. – 1902. – Т.48 – С.8.

⁶⁵ Соболевский А. Русское известие о последних галицких Рюриковичах // Сб. статей в честь Матфея Кузьмича Любавского. – Петроград, 1917. – С.214-215

⁶⁶ Крижанівський А. Причинки. – С.4

⁶⁷ Войтович Л. Геналогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. – Львів, 1993. С.140-142

⁶⁸ Підтверджено достовірність поминального запису князя Льва Даниловича в суботнику Унівського монастиря. Встановлено ім'я другої дружини Наримунта – Гліба Гедиміновича – Анни, сестри Данила Острозького. Їх єдиний син Патрикій виїхав до Расії. Вже його діти після повернення на батьківщину отримали від Острозьких Корецький повіт. Лев Войтович (Родина. – С.358, 360) визнає Анну то за доньку Данила Острозького і сестру Юрія Холмського, то за старшу сестру Данила Острозького

⁶⁹ Останнє посередньо підтверджується і знаходженням в Острозі рідкісної за патроцініумом церкви Гліба і Бориса. Була вона давньою, згадується принагідно у 1542 р. (Sielo Swietego Hleba Borisa – Львівська наукова б-ка ім. В. Стефаніка НАНУ. – Ф. Радзівінських. – №181/VI/4. – Ч.5. – Арк.2 зв. окремої пагінації). У 1517 р. князь К. І. Острозький сприяв тому, що король видав привілей Борисоглібському собору у Новогрудку, а через два роки сам же зробив йому фундуш (Уляновський В. Відоме. – С.27)